

Tölögön Kasımbekov'un 'Baskın' Romanında Tarih Bilinci

Historical Awareness in Tolegen Kasymbekov's Novel "The Raid"

Aslıhan
AYTAÇ¹

¹ Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bayburt/Türkiye
e-mail: slhnytc@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 29.5.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 1.3.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Aslıhan AYTAÇ
slhnytc@gmail.com

Atf /Cite this article:
Aytaç, A. (2024). Tölögön Kasımbekov'un 'Baskın' Romanında Tarih Bilinci. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 116-124.

Bu makale, "The Third International CUA Graduate Students Symposium"da (5-6 Haziran 2016, Erdebil/İran) sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

İnsanoğlu geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç görüntü düzeyinden meydana gelen zaman algısına bütünsellik kazandırarak tarih bilinci oluşturur. Bu doğrultuda tarih bilinci, ataların deneyimsel belleğinden yola çıkarak şimdiki, geçmiş düzleminde anlaşılır kılarak geleceğin farkındalıkla kurulmasını sağlar. Toplumlar için tutunma noktası oluşturan tarih bilinci, bir milletin varoluşundaki öncül koşullardan biri şeklinde kabul edilir.

Tarih bilincini, anlatmaya dayalı edebî metinlerinde ana etimon olarak önceleyen Tölögön Kasımbekov, tarihsel romanlarıyla Kırgız edebiyatına yön verir. Yazar, tarihsel gerçeklikleri kurgusal düzleme aktarıp okuru bilgilendirmeyi amaçlarken ideolojisi doğrultusunda yönlendirmek ister. Bu bakış açısıyla yazarın tarihsel gerçeklerden yola çıkarak kaleme aldığı 'Baskın' romanında, Türkistan coğrafyasındaki Hokand Hanlığının, 1859-1898 yılları arasındaki sosyal, politik, ekonomik, askerî ve kültürel panoraması, özgürlük/ bağımsızlık mücadelesi şeklinde çıkarılırken tarih bilincinin önemine dikkat çekilir.

İnsan- zaman- mekân ilişkisinin algısal düzlemde kurulduğu romanda, kolektif bilinçte yer alan kültürel bellek kodları, tarih bilincini belirginleştirmek üzere sıklıkla kullanılır. Bu açıdan çalışmada geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki döngüsel ilişki; atalar kültürü, vatan bilinci ve müziğin büyüğü şeklinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Bilinci, Millî Bilinç, Zaman, Bellek

Abstract

Humans create an awareness of history by integrating a perception of time consisting of three levels of imagery: past, present and future. This way, historical awareness, starting from the experiential memory of the ancestors, makes the present understandable in the plane of the past and ensures that the future is also established through awareness. Historical awareness, which constitutes a foothold for societies, is considered one of the preliminary conditions for the existence of a nation.

Tolegen Kasymbekov, who prioritized historical awareness as the etymon in his literary texts based on narration, shaped Kyrgyz literature with his historical novels. The author transferred the historical realities to the fictional plane and while he aimed to educate the reader, he also wanted to lead him/her in the direction of his own ideology. With this point of view, in his novel "Raid", which was based on historical facts, he described the social, political, economic, military and cultural panorama of the Khanate of Kokand in the Turkestan geography between 1859 and 1898 as a struggle for freedom and independence and drew attention to the importance of historical awareness.

In the novel, where the human-time-space relationship was established on the perceptual plane, the cultural memory codes in the collective consciousness were frequently used to clarify the awareness of history. From this point of view, in this study, the cyclical relationship between the past, present and future will be evaluated in the form of the cult of ancestors, an awareness of belonging to a homeland and the magic of music.

Keywords: Historical Awareness, National Awareness, Time, Memory

Giriş

İnsan- zaman ve mekân ilişkisini anlamlandırma çabasının sonucunda ortaya çıkan tarih bilinci, “*kendi varlığımızın köklerini tanımak ve bugünkü hayatımızın potansiyelini aydınlatmak*” (Ülken, 2016: 211) için gereklidir. Nitekim tarih bilinci, şimdi’yi, geçmiş düzleminde anlaşılır kılarken geleceğin şekillendirilmesinde görev üstlenir. Bu açıdan tarih bilinci, “*geçmiş değerlendirerek geleceği yönlendirme esasına dayan(ması)*” (Bıçak, 1995: 67) yönüyle millet ülküsü ve kendilik değerlerinin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir.

Tarih akışındaki gerçeklikleri kurmacaya taşıyarak yorumlayan tarihsel romanlarda ise bilinç “*olmazsa olmaz bir koşul*” (Gögebakan, 2004: 15) olarak yer alır. Çalışmada, tarih bilinci bağlamında değerlendirilecek ‘Baskın’, Kırgız romancılığının gelişimine önemli katkıları bulunan kalemlerden biri olan Tölögön Kasımbekov tarafından tarihsel roman türünde kurgulanır. Anlatılarını tarihsel gerçeklerden yola çıkarak meydana getirmeyi tercih eden yazar; ‘Kırılan Kılıç’, ‘Baskın’, ‘Kırgın’ ve ‘Diriliş’i nehir roman şeklinde okuyucuya sunar.

Orta Asya Türklerini bir idare etrafında toplayan (Saray, 2019: 232) Hokand Hanlığının 1859-1898 yılları arasını ele alan romanda, Türklerin, Rus birliklerinin ‘baskın’larına karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi sembolik biçimde konu alınır. Bununla birlikte Türk hanlıkları arasındaki iç çatışmaların meydana getirdiği siyasal parçalanmanın trajik sonuçları, tarih bilincine dikkat çekmek üzere kullanılır.

‘Baskın’da, Rusların ötekileştirme politikasının “*halkı tarihselliğinden koparma anlayışı*” (Azap, 2017: 154) üzerine temellendirilmesi, tarih bilincinin anlam alanını genişletir. Bu doğrultuda ötekileştirme, sömürme ve yayılma politikasına karşı kendilik değerlerini korumak ve millî birliği sağlamak için savaşı anlatı kişilerinin tarih bilincine sahip, gerçek şahsiyetlerden seçilmesi ülkü değerlerin belirginleştirilmesine imkân hazırlar. Sorumluluk bilinciyle Türk hanlıkları arasında birlik ve bütünlük sağlamak için çaba gösteren başkişi Şabdan Çantayevic, onların bilinçten yoksun tavrı karşısında umudunu kaybetmesine rağmen olması gerek davranış biçiminden vazgeçmez.

Entrik kurgusu, tarihsel gerçekliklere bağlı kalınarak meydana getirilen ‘Baskın’ romanı, tarih bilincini belirginleştiren simgeler ışığında, dört bölüm olarak kurgulanır. Romanda tarih bilincini oluşturan unsurlar; atalar ruhu, vatanın kutsiyeti ve müziğin büyüyle ön plana çıkar. Kültürel bellek kodları, atalar ruhu ile bağlantı kurulmasını sağlayıp özgürlük istenci meydana getirerek vatanın korunması gerektiğini sezdirir. Türküler ise atalarla düşünsel ve duygusal düzlemde buluşup kendiliğin çağrısına dönüşerek tarih bilinci oluşturur.

1. Atalar Ruhü: Kültürel Bellek Kodları

Kendiliği oluşturan değerler dizgesini, millî bilinç ve tarih bilinciyle bütünleyen toplum, kültürel bellek kodları aracılığıyla atalar ruhunun farkına varır. Kolektif bilincin yansıması olan bellek kodları, “*insana, kendini güvenle tanımlayacağı bir tarihsel kimlik nosyonu sunar.*” (Korkmaz, 2016: 93). Bu yönüyle ‘Baskın’da kültürel bellek kodları; anne arketipi, baba arketipi, gelenek, inanç dizgesi, atasözü, destan, mit gibi kendilik değerlerine kaynaklık eden öğelerle detaylandırılır. Bununla birlikte atalar ruhunun, anlatı kişilerine algısal düzlemde güvenlik alanı sağladığı dikkatlere sunulur.

Romanda, kültürel bellek kodlarını anlamlandıramadığı için tarih bilincinden yoksun olan Türk Hanlıklarının trajik sonu okuyucuya nakledilir. Türk Hanlıkları arasındaki politik açmaz ve anlaşmazlıklar, Rusların Türkistan bölgesini kademeli olarak işgal etmesine yol açar. Ruslar, işgalin ilk yıllarında “*barış ve ilim gezisi*” (Kasımbek, 2008: 15) göstermelik sebebiyle Türkistan coğrafyasının jeopolitik özellikleri, demografik yapısı, Türk milletinin sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel niteliklerini araştırmak için bölgede keşif gezisine çıkar. Başkişi Şabdan ise babası Çantay tarafından mensubu olduğu milletin hak ve özgürlüklerini korumak üzere çeşitli alanlardaki uzmanlardan oluşan Rus keşif ekibine dahil edilir. Çantay, ataların kadim geleneklerinden yola çıkarak oğlu Şabdan’ı, Rus heyeti kontrol etmek için görevlendirir ve Türkistan bölgesiyle Türk milletinin çıkarlarını koruması için yönlendirir. Bu geleneksel davranış biçimi “*baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk aile*” (Kafesoğlu, 2013: 220) yapısını örnekler. Türk aile yapısında atalar ruhunu simgeleyen baba/ Çantay, geleceğin temsilcisi oğul/ Şabdan’da tarih bilinci uyandırırken soylu değerler dizgesinin aktarıcısı olarak bulunduğunu gösterir: “*Baban sağ*

iken halkını tanı, atın var iken bölgeni tanı" diyen atasözleriyle adaletin ak yoluna, insanlığın kutsal hedefinde at koştur! diye nasihatlerine devam etti. Bu baba sözü, talimde de tertipte de gerekli. Bu sözler iki edilmez." (Kasımbek, 2008: 15) şeklinde öğüt veren Çantay, Türk milletinin kolektif bilincindeki baba arketipi temsilcisidir. Baba, deneyimsel bellek (Assmann, 2015: 27) yoluyla atalarından edindiği geleneksel düşünce biçimini, Şabdan'la paylaşarak yaşlı bir bilge olduğunu göstermekle birlikte sözlü geleneğe ait atasözünü kullanarak atalar ruhunu referans alır.

İdeal özellikleriyle bir halk kahramanı şeklinde tanıtılan Şabdan, Türk milletinin vatani, hakları ve bağımsızlığını korumayı amaç edinir. Anlatı boyunca çok yönlü biçimde devam eden mücadele, Şabdan'ın umutsuzluğa bağlı bunaltı duymasına yol açar. Bu nedenle içsel çatışmalarına yenik düşmek üzere olan anlatı başkışısı, tarihsel gerçekliklerin epik yansıması olan destan ve mite ait imgelere sığınarak atalar ruhunu duyumsamak ister:

Yukarıdaki dağ yamaçlarının gerilerinden kurt ulumaları duyuluyor, sesler, birbirine çok yakın olan dağ yamaçlarına çarparak aşağılardaki vadilerde ürpertici bir yankı hâlini alıyordu. Bu sesler Şabdan'a Türk tarihindeki destanları hatırlatır gibi oldu. Acaba yine destanlardaki gibi bu kurtlar en çaresiz zamanda kendisine yol mu göstermek istiyordu? Yoksa bu bir çağrı mıydı? (...) Gözünün önünde Türk mitolojisi belirdi. Gökyüzünde, yerlere süt beyazı nurlarını saçmakta olan ay, aşağıda Tanrı Dağları ve bir tepenin üzerinde ağzını göklere dikerek uluyan bir bozkurt!.. Kendisini bir anda tarihin derinliklerinde dolaşan bir Türk çerisi gibi hissetti. (...) Şabdan bir anda üşüdüğünü hissederek titremeye başladı. Bu üşüme hissi ve arkasından gelen titreme, kendisine Bilge Kağan'ın "Ey Türk, titre ve kendine dön!" haykırışını da hatırlattı. (Kasımbek, 2008: 254).

Türk tarih, destan ve mitolojisine ait kodları işaret eden *kurt*, *bozkurt*, *gökyüzü*, *gök*, *beyaz*, *ay*, *Tanrı Dağları*, *Bilge Kağan* sözcükleri açar ibare olarak kullanılır. Şabdan, dış dünyada verdiği politik savaşın yanı sıra iç dünyasında psikolojik bir yıkımla karşı karşıya olduğu için tutunma noktasını atalar ruhu şeklinde belirler. Nitekim Şabdan, Ergenekon Destanında olduğu gibi kutsal kurdun kendisine rehberlik etmesini, gökyüzündeki parlak ayın karanlığı aydınlatmasını umut eder. Bu sırada yüce Türk hükümdarı Bilge Kağan'ın Orhun Anıtlarındaki çağları aşan "kendine dön!" çağrısını farkındalıkla anımsar. Böylece başkışı, "tarihsel olanı, değerler dünyasına göre içselleştirerek yeniden yarat(irken)" (Deveci, 2011: 717) tarihin döngüselliklerinin bilincine varır. Kendilik değerlerini simgeleyen bellek kodları aracılığıyla gerçekleşen bilinçlenme, fiziksel olarak *titreme* şeklinde görülürken kendine dönüşün ifadesi haline gelir.

Şabdan'ın yanı sıra bir Kırgız beyi olan Bahadır Baytik de Rus yayılma ideolojisi ve ötekileştirme politikasına karşı Türk milletinin çıkarlarını korumaya özen gösterirken atalar ruhunu temel alır. Rus işgaline son vermek için politik ve askerî alanda savaşan Bahadır Baytik "Allah inancı sağlam olan, karargâh kurup hükmeden, liderlik vasıflarına sahip olan, kendisi her zaman asıl ve asil kabul eden yurduna, milletine ve ailesine her zaman sahip çıkan, örf ve adetlerini, ana dilini sağlam tutan ve her zaman birlik ruhunu koruyan" (Kasımbek, 2008: 105) bir yönetici olarak tanıtılır. Kahraman tipi niteliklerine sahip olan Bahadır Baytik; adil yönetim anlayışı, geleneklere bağlılığı, savaşçı ruhu ve inanç dizgesiyle millî bütünlüğü koruyan bir Türk beyi şeklinde karakterize edilir. Bu açıdan "Bahadır Baytik, tarihin derinliklerinden beri devam eden, Türk atalardan kalan "esirine de düşmanına da adaletli ve şefkatli davranma" geleneğini bozma(z)" (Kasımbek, 2008: 51). Geleneksel davranış biçimiyle binlerce yıllık köklü geçmişe sahip Türk milletinin temsilcisine dönüşen Bahadır Baytik; kahramanlık, özgürlük, güven, cesaret, adalet, merhamet ve şefkat kavramlarının anlaşılmasını sağlar.

Şabdan, Çantay ile Bahadır Baytik'in özverili çabasına rağmen Türk boyları arasında siyasal ve askerî bütünlük sağlanamadığı için Hokand Hanlığı parçalanır. Bunun üzerine anlaşmazlık yaşayan Türk boyları arasında millî birliği kurmak üzere görev üstlenen Kurmancan Datka, "halkının varoluş kavgasına öncülük etmiş" (Azap, 2016: 759) farkındalık sahibi, özgüvenli, bilgili, cesur bir kadın olmakla birlikte şefkatli, merhametli, fedakâr ve sevecen annedir. Bu açıdan annelik vasfıyla halkının birlik kurması için çok yönlü biçimde mücadele veren Kurmancan Datka yüceltilir.

Türklere özgü geleneksel değer bütünü benimsesi yönüyle idealize edilen Kurmancan Datka, "ata ve bilge kadın" (Jung, 2009: 21) özellikleriyle anne arketipi olarak romanda yer alır: "Eşi Alımbek öldükten sonra ilk çocuğu Abdullah'la ilgilenmeye başlamıştı. Abdullah'tan kalan torunu Mirzapayas'a akla karayı nasıl ayırt etmesi gerektiğini

öğretmişti. İşte, kaderin cilvesine bak, şimdi de Kamçibek'in Kadir ile Aziz'ine bakıyor." (Kasımbek, 2008: 305). Türk tarihinde önemli bir kadın kahraman olan Kurmancan Datka, eşi Alımbek, büyük oğlu Abdullah ve küçük oğlu Kamçibek'i bağımsızlık mücadelesi sırasında kaybeder. Bu nedenle geleceğin umudu olan torunlarını yetiştirirken atalar ruhunun gelecek nesillere ağmasını bir anne- kadın olarak sağlar. Böylece Kurmancan Datka, "atalar ruhuna ait değerlerin nesiller arasındaki geçişini sağlayan problematik bir bilinç kimliğine dönü(şür)" (Korkmaz, 2015: 189) ve anne arketipi temsilcisi yönüyle tarih bilincinin önemini gelecek nesillere aktarır. Ayrıca Türk geleneğinde kadına atfedilen değeri, 'Datka' askerî unvanını almasıyla anlaşılır kılar.

Hokand Hanlığının parçalanmasından sonra ekonomik, politik ve askerî sorunlar tarafından kuşatılan Türk beyleri, atalar kültürünün önemli göstergelerinden olan atasözleriyle bir değerlendirme yapar: "Sürüsünü çaldıran adam hep tetikte olur." sözü boş yere söylenmemiş." (Kasımbek, 2008: 198) tespiti, Hokand Hanlığının beş bölgeye bölünmesinden sonra beylerin parçalanma hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar ve farkındalığa bağlı bir uyanışı işaret eder. Bu bağlamda binlerce yıllık deneyimin söze dönüşümü olan atasözleri, "geçmişle şimdi arasında kültürel bağ kuran" (Deveci, 2012: 181) bellek kodu olarak geçmişi hatırlatma işlevine sahiptir.

Hokand Hanlığının parçalanması, Rusların yayılmacı ideolojisiyle birlikte ötekileştirme politikasını uygulanabilir hale getirir. Ötekileştirme misyonunun temsilcisi Rus nüfuzu, Türk milleti için "kimlik mekânı" (Morley ve Robins, 2011: 11) olan Tanrı Dağlarının adını değiştirerek mitik hafızayı tehdit eder ve gelenekten kopuş sürecinin başlatılmasını amaçlar:

- Mademki buralara kadar ulaştık. Ne dersiniz; Tanrı Dağı" denilen bu dağların adını "Aleksandır Sıradağları" diye değiştirsek, siz yukarıda beni destekler misiniz? dedi.

Tsimmerman:

- Bravo!" dedi coşkulu bir şekilde. Meslektaşının teklifini alkışladı. Teğmenler de onu alkışlarıyla desteklediler. (...) Teklif Rus Çarını da memnun etti ve Türk'ün adıyla özleşen "Tanrı Dağları"nın adı, "II. Aleksandır Dağları" olarak değiştirildi. (Kasımbek, 2008: 64-65).

Türk uygarlığının kurulduğu mekân olarak kabul edilen Tanrı Dağları, Türk milletinin coğrafik kutsal simgesidir. Tarih boyunca kutsallık atfedilerek yüceltilen Tanrı Dağları, Türk ismiyle özdeşleşerek bir millî kimlik mekânına dönüşür. Bu açıdan Tanrı Dağları isminin, II. Aleksandır Dağları şeklinde değiştirilmesinin teklif edilmesi, ötekileştirme politikasının mütecaviz dışavurumu olmakla birlikte kendilik değerlerindeki sürekliliği kırma ve mekânsal yabancılaşma oluşturma amacının yansımasıdır.

Romanda, değerler dizgesindeki sürekliliği yok ederek ötekileştirme ve sömürme ideolojisini yaygınlaştırmayı amaçlayan Rus düşman birlikleri, Türklerin inanç sistemini de yok sayarak atalar kültürünü tahrip eder:

İçkisini yudumlayan Albay tekrar devam etti:

- Biliyorsunuz, sizin için bu içki haramdır, fakat alırsınız. (Kasımbek, 2008: 164).

Görüldüğü üzere 'biz' ve 'siz' arasındaki çok yönlü ayırım, millî kimlikle ilişkilendirilen inanç dizgesiyle netleştirilir. "Saptırılan kutsallık" (Korkmaz, 2016: 23) şeklinde beliren ötekileştirme programı, inançsal değerlere tutunan anlatı kişileri tarafından kabul görmez. Bununla birlikte başkışı Şabdan'ın "votka ve domuz etinin bulunduğu yere hiç mi hiç yaklaşma(ması)" (Kasımbek, 2008: 233) ise kimlik özelliklerini koruyarak millî sorumluluk üstlendiğini inançsal düzlemde ortaya koyar.

'Baskın' da, atalar ruhunu sembolize eden kültürel bellek kodları, Türk milletinin değerler bütünüünü açımlayacak şekilde kullanılır. Türkler için kutsal tutunma noktası olan bellek kodları, millî kimliğin onaylanarak korunmasını sağlarken tarih bilincini hatırla(t)ma düzleminde yansıtır.

2. Özgürlük İstenci: Vatan Bilinci

Politik, ekonomik ve askerî üstünlüğe sahip olan iktidar erkinin, yönetmeye talip olduğu toplum/ millet ile düşman olması özgürlük sorunsalını ortaya çıkarır. Zira özgürlük, otoriteye sahip yönetenlerin baskılarına karşı korunmayı (Mill, 2015: 5) belirginleştiren bir kavramdır. Bu bağlamda 'Baskın' romanında özgürlük istencine bağlı

vatan bilinci; Türklerin, Rus despotik yönetiminden korunması düzleminde irdelenir. Türkistan coğrafyasında bulunan Hokand Hanlığı topraklarında, Rus yönetimine karşı direnç gösteren sorumluluk sahibi anlatı kişileri, özgürlük istenciyle vatan/ toprak için savaşır.

Hokand Hanlığını işgal eden Rus birlikleri, “*yeryüzü cenneti*” (Kasımbek, 2008: 30) şeklinde nitelendirilen Türkistan’ın stratejik öneminin farkında olduğu için despot bir yönetim biçimi benimser. Bu nedenle coğrafyanın vatanlaşmasını sağlayan kimlik mekânlarını tahrip ederek toprak bütünlüğünü yok etmeyi hedefler:

Her tarafı yerle yeksan etmek için emir verdi Tsimmerman.

5 Eylül’den itibaren yedi gün yedi gece altı yüz kişi çalışarak önce surların ve mescitlerin diplerinde arama yaptılar. Daha sonra da taş duvarların dipleri iyice oyularak içine her biri altı kilo olan 217 adet dinamit yerleştirdiler ve hepsini de aynı anda patlattılar. Her taraf yığın yığın harabeye dönüştü. Çünkü heybetli surlar bir anda yerle yeksan oldu. (Kasımbek, 2008: 59).

Binlerce yıllık tarihsel süreçte bellek mekânına (Assmann, 2015: 14) dönüşen şehrin surları ve ibadetgâhların sistematik biçimde yok edilmesi, milletin toprak/ vatana olan aidiyet duygusunu ortadan kaldırma amacı güder. Bununla birlikte harabeye dönüşen mekânlar aracılığıyla ‘baskın’ sonucunda özgürlük ve vatanını kaybeden Türk milletinin ruh hali simgelenir. Zira “*acımasız avcunun gazabından korkan karacalara dön(en)*” (Kasımbek, 2008: 59) toplum, tiranlaşan Rus yönetimi karşısında korku ile kaygı duyar. Ötekileştirme sürecini şiddet ve yıkımla birleştiren Rusların, Hokand Hanlığı üzerinde otoriter bir iktidar kurma politikası izlediği ve işgallerin artarak devam edeceği görülür:

İdil kıyısından beri yıllar boyu sürekli ilerleyerek her girdiği yerde kendisine sağlam üstler kurup Kırgız- Kazak topraklarını geçen Rus ordularının bir kanadı (...) Aral kıyısına, diğer kanadı ise bembeyaz dağlarla süslü bölgeye yerleştiler. Bir sonraki aşikâr sıçrama; bir tarafı Semizkent’e, diğer tarafı Hokand karargâhına, göçebe Kırgız- Kıpçakların yaşadıkları Tanrı Dağlarına olacaktır. (Kasımbek, 2008: 60).

İç politikadaki anlaşmazlıklar nedeniyle askerî birlik sağlayamayan Türk Hanlıklarının, ekonomik yetersizlik nedeniyle modern silahlara sahip olamaması; Rusların, bölgeyi savaşmadan ele geçirmesine yol açar. Rus orduları, kısa zaman içinde, Türkistan coğrafyasındaki yayılcı politikasına ivme kazandırarak pek çok bölgeyi işgal eder. Böylece Ruslar; siyasal, bölgesel ve askerî üstünlüğe sahip olduktan sonra politik programını kesintisiz biçimde uygulamaya geçirerek bellek mekânlarını hedef alır.

Türk ata yurdu simgesi, “*öz evladına ana yüzü kadar sıcak, ana şefkati kadar samimi, yabancıya ise haşin, heybetli ve soğuk*” (Kasımbek, 2008: 125) olan Tanrı Dağları, Türkistan coğrafyasında ilerleyen Ruslar tarafından işgal edildikten sonra “*adeta onlardan yüz çevirmiş ya da memnuniyetsizliğini belirtiyormuşçasına sonbaharın soluk bulutlarının altında mateme bürünmüş bir şekilde duruyordu.*” (Kasımbek, 2008: 30). Koruyucu ve birleştirici özelliğiyle anne- kadın ruhu atfedilen Tanrı Dağları, Türk milleti için güvenli bir varlık alanı sunar. Bu yönüyle bir vatan bilincinin kurucu sembolü olur.

Tanrı Dağlarının işgal edilmesi, Türk milletinde uyanışa yol açar. Bunun üzerine Kurmancan Datka’nın oğlu Abdullah Datka, özgürlük istenciyle vatanını korumak için işgale karşı direnişe geçer ancak hayatını kaybeder. Son nefesini vermeden önce “*nasip olursa yüreğimi alıp geri dönün oraya, bizim yedi atamızın değil, yetmiş atamızın yattığı yere... Derin bir çukur kazarak yüreğimi oraya saklayın. Yabancı yerde kalmasın, kendi halkının içinde, kendi topraklarından sağlığında huzur bulmayan yüreğim, bari öldükten sonra kendi topraklarında sükûnet bulsun.*” (Kasımbek, 2008: 209) diyerek vatan bilincini ortaya koyar. Ataların emaneti olan vatanını, işgaller sonunda kaybeden Türk milletinin temsilcisi olan Abdullah Datka’nın ruhu, dünyalık zamanda huzur bulamaz. Bu nedenle uçmağa varmasının ardından ataların ruhuyla kendi topraklarında bir araya gelerek huzura kavuşmayı son arzusu olarak dile getirir. Bu durum vatanın, atalar ruhuyla/ geçmişle bağlantı kurarak tarihselliği ortaya çıkaran bir metafor olduğunu gözler önüne serer.

‘Baskın’da, Türk milleti için varoluşsal bir tutunma noktası olan özgürlük istenci, vatan/ toprak düzleminde açılır. Geçmiş ve geleceği mekânsal düzlemde bütünleştiren vatan, tarih bilinci inşasında kurucu misyon

üstlenerek millî kimlik oluşturulmasını sağlar.

3. Müziğin Büyüsü: Türküler

Kültürel kimlik unsurlarından biri olan müzik, tinsel varlık alanıyla bağlantı kurulmasını sağlayarak bir bilinçlenme sembolüne dönüşür. Bu açıdan “*atalar ruhuna eriştir(en)*” (Korkmaz, 2016: 135) müzik/ türkü, toplumsal hafızada uyanışın çağrısı halini alır. Müziğin atalar ruhunu “*hatırlama ve hatırlatma*” (Edman, 1998: 113) işlevi, ‘Baskın’da kopuz eşliğinde söylenen türkülerle ortaya konur.

Romanın son bölümünde, Hokand Hanlığı beş parçaya bölünür ve bölgelere birer yönetici tayin edilir. Bölgenin yöneticisi olmak isteyen Kerimbay, güçlü bir rakip olan Törö ile mücadeleye girişir. Topluma bilge arketipi kimliğiyle düşünsel ve duygusal öncülük yapan Toktogul ise kopuzuyla Törö’nün yanında yer alır.

Sanatını amaçları doğrultusunda kullanan Toktogul, Törö’nün politik mücadelesini bir sanatçıya ait his inceliğiyle aktarır. Toktogul, gündelik hayata dair çıkarımlarını türküleriyle yorumlar ve toplumsal bilinçlenmenin ateşini yakar: “*Toplantının başında Törö bulunuyordu. Toktogul ise ta eskiden Dedem Korkut’tan beri gelen öncülük, koruyuculuk, barıştırmacılık gibi önemli görevleri üstlenerek, kötü günde de iyi günde de insanları birleştirmek için şarkı söyleme geleneğine uyararak, şarkısını söylüyordu. Zorbalığı, horluğu da açıkça kınıyor, şarkı sözlerinde bunlara da yer veriyordu.*” (Kasimbek, 2008: 344). Yaşlı bilge arketipi Dede Korkut’un kopuz ezgisiyle türkü söyleme geleneği, yüzyılları aşarak Toktogul ile devam eder. Dede Korkut’un romandaki temsilcisi Toktogul, gelenekselliği kutsallıkla bütünleyerek öncü, koruyucu ve birleştirici görevi üstlendiği için idealize edilir. Bu doğrultuda kolektif bilinçte yer alan deneyimler bütünü, sanatçı duyarlılığıyla türkülerinde dile getirip ötekileştirme sürecine karşı farkındalık meydana getirir.

Toktogul; dinleyicilerde duygusal, duygusal, düşünsel etki bırakmayı ve türkülerle dile getirdiği söylemlerini, toplum hafızasında ülküleştirmeyi gaye edinir: “*Yaşlısı insaflı, genci utangaçtır bizim halkın, yakası yayık, tepesi yayla ulu dağ olarak serpilip yatıyor bizim yer*” diyerek halk ve toprakla başlayıp, sonra da Aykol Manas başta olmak üzere diğerlerinin isimlerini, yaptıkları kahramanlıklarını söyleyerek şarkısını devam ettirdi.” (Kasimbek, 2008: 347). Millî bilinci önceleyen Toktogul, Kırgız destan kahramanı Manas ile Türklerin kendilik değerleri ve davranış biçimini türkülerin gizil diliyle idealize eder. Bu bağlamda simgesel kahramanlar aracılığıyla olması gerek değerleri ön plana çıkarıp tehlikelere karşı uyarır.

İnsani ve ahlaki değerler dizgesini esas alarak mücadele veren Törö ile Toktogul’un aksine Kerimbay, düşman birlikleriyle yaptığı gizli antlaşmalarla bölgenin yöneticisi olur. Bunun üzerine Törö ve Toktogul’un yönetime başkaldırdığını öne sürerek tutuklama emri verir. Çünkü müziğin büyüyle millî bilinç oluşturan Toktogul, “*tehlikeli bir düşman*” (Kasimbek, 2008: 385) ilan edilir. Toktogul, Kerimbay’ın yanı sıra işgal kuvvetlerinin de olumsuz düzlemde dikkatini çeker: “*Bu şarkıcı ise (şeyhten) daha etkili. Bunun sözünü bütün insanlar dinler. (...) Onun için kavgaya karışmamış bile olsa bunu elimizden kaçırmayalım.*” (Kasimbek, 2008: 385) şeklindeki uyarı, türkülerin toplumsal uyanıştaki önemine dikkat çekerken sanatçıların, aydınlığın yüzü olduğunu işaret eder.

Tutuklandıktan sonra hapisanede ölümü bekleyen Toktogul, içinde bulunduğu trajik ruh haline rağmen umudunu yitirmeyerek “*insanın çökmüş ruhunu iki koltuğundan destekle(yen)*” (Kasimbek, 2008: 391) kopuzuyla türküler söyler. Böylece demir parmaklıklar ardındaki dostlarını, müziğini büyüyle etkileyip umutlanmalarını telkin eder: “*Toktogul, kopuzunun sesi iyice duyulsun diye tellere hızlı hızlı dokunuyordu. Bir müddet sonra üç telin titremesi zindanların taş duvarlarında yankılanmaya başladı. Törö, tepedeki demir ağılı yarığa bakıp tebessüm ederek heyecanla dinliyordu. Kopuzun ritmiyle birlikte yüreği de kıpır kıpır çarparak gönlü ulu dağların yeşillikleri arasında geziniyordu. Sadece Törö değil, hapisanedeki bütün tutuklular, demir kapıya kulaklarını dayayıp hareketsiz bir şekilde dinliyorlardı.*” (Kasimbek, 2008: 391). Türk medeniyetinde önemli bir yere sahip olan kopuz, romanda bilinçlenme ve aydınlanma simgesi olarak kullanılır. Bu bağlamda Toktogul’un atalar ruhunu duyumsaması ve geleceğe ağmasını sağlayan kopuz, şimdinin de anlamlandırılmasını sağlayan bir bellek nesnesidir. Kopuzun çekici sesinin akışına kapılan Törö, Toktogul ve diğer mahkûmlar, türkülerin tesirinde kalarak aydınlanır. Ahenkli ezgiler, çağrışımlara dönüşerek anlatı kişilerini düşsel bir yolculuğa çıkarıp onların tinsel düzlemde özgürleşmesini sağlar.

Toktogul, “*yedi atadan değil yetmiş atadan kalan sanat(a)*” (Kasımbek, 2008: 343) hayatını adayarak Türk milletinin bağımsızlık kazanması için fedakârlıklarda bulunur. Ancak düşmanla işbirliği yapan Kerimbay tarafından suçlandıktan sonra Törö ve yüzlerce masum insanla birlikte idam edilerek susturulur.

‘Baskın’ da, tarih bilinci kazanımının önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilen müzik/ türkü, Türk milletinin kendine dönüşünü sağlayan kültürel kimlik unsurudur.

Sonuç

Kırgız edebiyatı için kurucu metinler olma özelliği taşıyan anlatılar kaleme alan Tölögön Kasımbekov, nehir roman tarzında kurguladığı tarihsel romanlarıyla yazın alanındaki yetisini ispat eder. Yazar, sorumluluk sahibi aydın kimliğiyle mensubu olduğu milletin bağımsızlık savaşımını esas alarak; okurda, millî bilinç ve tarih bilinci kazanımı sağlamayı niyete bağlı olarak tercih eder.

Çalışmanın konusunu oluşturan ‘Baskın’ romanında tarih bilinci başat değer şeklinde ele alınırken bellek kodları ise bilinçlendirmenin yolu şeklinde açıklanır. Romanda tarih bilincini oluşturan unsurlar; atalar ruhu, vatanın kutsallığı ve müziğin büyüğü şeklinde belirlenebilir.

Eserde, Hokand Hanlığının 1859- 1898 yılları arasındaki politik, ekonomik ve askerî alandaki gelişmelerine panoramik biçimde ışık tutulur. Hokand Hanlığının idaresinde bulunan Türk yöneticilerin kişisel çıkarları uğruna birbiriyle savaşması, ekonomik ve askerî yoksunluklar, Rusların Türkistan coğrafyasında ilerlemesine yol açar. Bunun üzerine ‘baskın’lar karşısında bağımsızlık/ özgürlük mücadelesi veren anlatı kişilerinin verili olanı aşma istenci, tarih bilinci düzleminde irdelenir.

Tarihsel gerçekliklerden hareketle meydana getirilen kurgusal evrende; Şabdan Çantayeviç, Baytik, Kurmancan Datka, Toktogul gibi millî bilinci temsil eden tarihî şahsiyetlere geniş ölçüde yer verilmesi bilinç kazanımının öncelendiğini gösterir. Ayrıca romanda Türk milletine özgü gelenek, inanç dizgesi, davranış biçimi, destan, mit, arketip, vatan/ toprak ve müzik/ türkü; tarih bilincini güçlendiren unsurlar olarak ayrıntılı biçimde sunularak örneklendirilir.

Kaynaklar

- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. (Çev: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Azap, S. (2016), "Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmancan Datka (Tölölgön Kasımbekov'un *Kırılan Kılıç* Romanı Örneğinde)". *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, (Ed. Doç. Dr. Şayan Ulaşan-Dr. Shurubu Kayhan), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 0017.
- Azap, S. (2017). *Tölölgön Kasımbekov İnsan ve Eser*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Bıçak, A. (1995). "Kant'ın Tarih Anlayışında Tarih Bilincinin Yeri". *Felsefe Dünyası*, S.16, 56-74.
- Deveci, M. (2011). "Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı Şiirinde Zamana Diyalektik Bir Bakış". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3, 715-729.
- Deveci, M. (2012). *Ferit Edgü Varoluş ve Bireyleşme*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Edman, I. (1998). *Sanat ve İnsan*. (Çev: Turhan Oğuzkan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gögebakan, T. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Jung, C.G. (2009). *Dört Arketip*. (Çev: Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kasımbek, T. (2008). *Baskın*. (Akt: Dr. Saadettin Koç). Konya: Gençlik Kitabevi.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Mill, J.S. (2015). *Özgürlük Üzerine*. (Çev: Berkay Tartıcı). İstanbul: Liberus Yayınları
- Morley, D. ve Robins, K. (2011). *Kimlik Mekânları*. (Çev: Emrehan Zeybekoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saray, M. (2019). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2016). *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yazar Katkıları: **Tek Yazar** Fikir- Tasarım- Tek Yazar; Denetleme-; Kaynaklar-; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi; Analiz ve/ veya Yorum-; Literatür Taraması; Yazıyı Yazan; Eleştirel İnceleme

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: **Sole Author** Concept -; Design-; Supervision-Resources; Data Collection and/or Processing; Analysis and/or Interpretation; Literature Search-; Writing Manuscript-; Critical Review

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Committee Approval: -